

Anders Ehnmark i helfigur

Referat av författarpresentation i ABF-huset 24 oktober 2009

Medverkande, förutom författaren, PO Enquist, Ludvig Beckman, Carin Norberg, Tomas Lappalainen och Per Svensson. Samtalsledare Carl Tham.

Inledningsvis konstaterades att Anders Ehnmark utgivit minst 120 titlar, dock inte en teologisk studie – den var av en E. Ehnmark – vilket i så fall eventuellt hade avslöjat en fördold religiös sida hos författaren. Nej, huvudtemat hos Anders Ehnmark var befrielse och frihet, ett par begrepp som han behandlat i centrala verk om bl a Gramsci, Geijer och Machiavelli och omkring vilka dagens anföranden koncentrerades.

Inledningstalare var PO Enquist som samarbetat med Ehnmark i över fyrtio år och samtalat med honom varje dag under den tiden. Första kontakten skedde när Ehnmark slaktade Enquists debutroman ”Färdvägar” i Expressen 1963, men någon tid därefter tog Enquist kontakt och de begick sin gemensamma debut med ”Karamellkoket” tätt följd av braksuccén ”Chez nous” 1976 på Dramaten och så var deras livslånga vänskap inledd. Den har framför allt gått i den politiska satirens tecken, också namnet på en samlingsvolym som getts ut på Norstedts. Andra succésatsningar är ”Mannen på trottoaren” och ”Dr Mabuses nya testamente”, också på Dramaten, och PO Enquist kunde berätta att när det gällde ”Chez nous” blev Mats Carlgren, som var ordförande i Friidrottsförbundet så stött att han hotade med stämning om de satiriska orden härom inte utgick – varpå det blev mycket ”sjukt” just bland de skådespelare som hade att utsäga just dessa repliker. Lösningen blev att PO Enquist själv fick gå in på scenen och läsa upp replikerna från manus. Detta var bara en av flera skrönor som berättades denna dag.

Hur hade då samarbetet mellan de två E:na rent praktiskt gått till? PO Enquist berättade att emedan Anders Ehnmark bodde ute i busken i Edetorp och han själv i busken utanför Uppsala så brukade de träffas i en parkeringsficka på halva vägen och sitta där och gå igenom manus tillsammans i bilen. Det var ett samarbete som passade dessa bägge solitärer utmärkt; hade de varit tvungna att sitta i samma rum hade de blivit nervösa. Men så här med 15 mil emellan utvecklades nästan kärlek mellan dem. Det fanns också ett foto av dem bägge där den ene står ute i vattnet med öppen mun och skriker ett förslag till den andre på stranden, berättade Enquist, och han försäkrade att det fanns tusentals sidor med förkastade textförslag, varav en del i speciella pärmar under rubriken ”laglösa förslag” där avvikande och otryckbara alster förvarades, allt genom Anders Ehnmarks försorg. Han var ordningsmänniska och pedant – om han nu var det eller om det var hans hustru Annika Hagström som städade och såg till att inget kom bort. Enquist miss-tänkte det senare, sedan hon yppat att det var årtionden sedan hennes man tagit i en dammsugare. Ehnmarks berömda italienska kokkonst hade också reducerats till ett recept, nämligen apelsinmarinerad kyckling.

De hade varit eniga om det mesta, dock inte från början om EU, men där hade ett närmande skett med tiden; någon prestige hade aldrig funnits mellan de två, inte heller kompromisser. Man hade enats om den replik som var bäst och gått in för den tillsammans. Trots att de var ett par författare med i övrigt mycket olika språk. Men det var i efterhand svårt att avgöra vem som skrivit vad i de gemensamma pjäserna – dock stod Anders Ehnmark för de flesta aforismerna, sade Enquist. Allt de gjorde gick inte så bra, bl a tyckte TV att det var för lite sex och för mycket politik i något av deras stycken och man var också kritisk till ett kungaporträtt där kungen kännetecknades av lugn, värme och briljans, den sändningen förbjöds till en kostnad av miljoner kronor för det var ju känt att kungen var dum. AB:s famösa löpsedel löd: ”Kungen dum, säger TV”

Enquist och Ehnmark förenades även av att de bägges hade en farfars far som varit bysmed, kanske kunde man någonstans där uppe i Kirsmark hitta Anders Ehnmarks mörka sida, sade Enquist, men annars sökte hans sig helst till gläntorna i tillvaron, och gärna till författare som Tocqville, länder som Italien och hav som Medelhavet. Anders Ehnmark var en författare djupt förankrad i den europeiska kulturen, vilket också visades av att han vid ett tillfälle slog Jan Guillous rekord

på 100 meter fritt i Mora med 1,8 sek i en bassäng vid Medelhavet.

PO Enquist bejublade inledningsanförande efterträddes av statsvetaren Ludvig Beckmans utredning och förhållandet emellan befrielse och frihet, Ehnmarks huvudtema. Beckman konstaterade att friheten var både ett individuellt och politiskt projekt och frågan var vilken egen förmåga respektive vilka kollektiva ansträngningar som krävdes för att förverkliga friheten. Han beklagade att svenskan inte som engelskan kan differentiera mellan liberty som betyder frihet i förhållande till andra och freedom som betyder individens möjligheter till självförverkligande men ville ändå gå vidare och diskutera förhållandet mellan frihet och dygd, mellan att vara fri och god. Han konstaterade samtidigt att socialismens blinda fläck var tron att bara befrielsen skett skulle friheten ge sig själv medan liberalernas dito var tron att friheten inte krävde befrielse. I det resonemang, som följde, stödde han sig på Tocqvilles "Slottet" som han knöt till en analys av fenomenet "soffliggare". Slutsatsen var att frihet inte kan vara att "göra vad som helst" utan att frihet kräver engagemang, en vilja och ansträngning att utveckla sin högsta förmåga för att ställa denna förmåga till andras förfogande. Frihet är i detta resonemang detsamma som att vara "god" och Beckman ställde frågan om tuktan var till för frihetens skull eller om tuktan i sig själv var frihet. Resonemanget ledde över på medborgarskapet, som innebär att man inte bara har ansvar för sig själv utan också för andra. Innebär detta att jag måste offra friheten för att kunna vara medborgare eller är detta att vara medborgare frihet?

Här tog Carin Norberg, chef för Nordiska Afrikainstitutet i Uppsala över och knöt resonemanget till den konkreta verkligheten i Afrika – ett annat av Ehnmarks stora intresseområden - där hon hade varit verksam som biståndsarbetare under fem år från 1979 och framåt och dit hennes verksamhet också nu var koncentrerad. Frågan som hon ställde – med utgångspunkt från de afrikanska befrielseörelserna på sextiotalet – var "befrielse till vad?" och hon knöt denna fråga särskilt till kvinnornas situation. Ledde verkligen befrielsekampen till frihet för kvinnorna? Hon konstaterade att kvinnornas roll i befrielseörelserna i Ghana, Kenya, Tanzania och Uganda under 60-talet och senare i Zambia, Mocambique och på andra håll, framför allt hade varit att stödja männen medan de själva hade svårt att göra sig gällande. Dock hade till sydafrikanska ANC, bildat 1912, tidigt knutits kvinnoorganisationen Bantu Women's League vilken 1923 tog namnet ANC Women's League. Kvinnorna hade gradvis breddat sin verksamhet och också fått politiska uppgifter. Carin Norberg hade bl a intervjuat Thabo Mbekis mor, som var lärare och tidig medlem av kommunistpartiet – först 1990 hade hon gått med i ANC; fadern var en av de tidiga frihetskämparna och satt i många år fängslad på Robben Island.

Den verksamhet som kvinnorna ägnade sig åt kallade de själva "bread-and-butterpolitics", alltså en sort ekonomiskt inriktad, jordnära, praktisk politik med människors vardag i fokus. De hade också tidigt fått lära sig att befrielsekampen inte var förenlig med någon fientlig kamp mot männen. Många kvinnor hade valt att också delta i den väpnade kampen eftersom den gav högre status än arbetet i flyktinglägren. Deras insats hade delvis mytologiserats, att de också blivit sexuellt utnyttjade och att machonormer, som utvecklats under kampen, slog tillbaka mot kvinnorna efter befrielsen ingick inte i berättelsen utan har kommit fram först senare när kvinnorörelsen började definiera den patriarkala ordningen, pläderna för kvotering och empowerment. På 1980-talet antogs progressiva lagar i t ex Zimbabwe, men dessa har förfallit sedan en omnipotent politik tagit makten över den totala statsapparen, sade Carin Norberg: "Kampen i Zimbabwe är tillbaka där den började". Också i Sydafrika har kvinnorna trängst tillbaka och mobiliseringen av kvinnorna i kampen mot HIV/aids har hindrats först genom Mbekis förnekande av sjukdomen och sedan genom den nuvarande presidentens polygami och uttalade tro på att HIV-smitta kan avvärjas med en dusch efter samlaget. Kvinnorna i Afrika har dock fått viktig kunskap och inspiration genom de stora internationella kvinnokonferensen som skett på senare år och åtskilliga har också fått stöd genom de stipendier som det forna Sovjet och Öststaterna delat ut i Afrika. Carin Norberg beklagade djupt att den svenska stipendieverksamheten hade avbrutits i förtid. Genom utbildning i Sverige hade de afrikanska kvinnorna kanske kunnat få bättre hjälp än vad de fick i Öst, menade hon.

Härefter tog Thomas Lappalainen över och anknöt först till Dantes sjätte helveteskrets där de som endast blickat bakåt mot historien eller framåt mot en okänd framtid och därför blivit blinda för nuet fick brinna – var detta en belägenhet som också Gramsci befann sig i under sina fängelseår och möjligen även Ehnmark själv under vissa perioder? Som exempel berättade senare Per Svensson historien om hur Ehnmark som Romkorrespondent för tidningen Expressen nåddes av ett telegram från redaktionen med frågan om varför, när halva Italien stod under vatten efter översvämningar, ingen rapport ännu inlutit från tidningens korrespondent. Svaret var att han befann sig på research i Emilien, något som senare resulterade i boken ”Det röda Emilien”. Gramsci för sin del missade fascismen, eftersom han var så upptagen av att försöka förstå och beskriva det framtida socialistiska Italien, vilket kostade honom hans frihet för resten av livet. Och kanske fanns det också de som hade missat Berlusconi alltmedan de hade koncentrerade sitt intresse till det sönderfallande italienska kommunistpartiet. Här bidrog Carl Tham med en beskrivning av hur han, under sin årliga vistelse i Venedig, brukade passera kommunisternas lokala samlingslokal i staden, prydd av en medfaren flagga och med en grupp oldboys fridsamt pratades vid ett glas vin...”Kanske har de trevligt där tillsammans.”

Thomas Lappalainen sade att det som är kvar av socialismen är demokratin, men han drev detta konstaterande vidare och avvisade idén om att en man-en röst kunde ställas mot den enorma makt som mediemogulen och premiärministern Berlusconi besitter. Demokrati är i själva verket socialism – det var Lappalainens slutsats. Samtidigt underkände han den nidbild av Italien som nu målas upp i andra europeiska länder, den är inte sann, sade han och menade det var väldigt svårt att driva en alternativ politik i EU – man har inte ens makt över räntan själv längre och det handlar bara om att leva upp till Maastrichfördraget. Detta låg bakom ”pajasfenomenet” i europeisk politik, anförde han, dvs att de riktiga politiska frågorna inte har en chans längre. I Italien fanns dock en debatt i alternativa medier som var mer vital än den svenska, sade han.

Siste talare var Per Svensson, tidigare kulturchef på Expressen och numera knuten till Sydsvenska dagbladet. Han utnämnde Ehnmark till den ”perfekte lämnaren”, han lämnade alltid manus i tid, skrev aldrig för långt och behövde aldrig ändra något. Han hade aldrig gett någon redaktör huvudvärk. Mottot var att ”sälla agnarna från vetet och sedan publicera agnarna. Han var en ”Dante med deadline””, dvs en publicist som betraktade journalistiken som en litterär genre. Hans förhållande till tidningsredaktionen var romantisk, något som möjliggjordes av att han satt ute i skogen och skrev och endast mera sällan besökte tidningshuset för att höra telefaxarnas slammer och rörpostens sus, insupa trycksvärtans doft m m. I sin blandning av hårdkokthet och sentimentalitet var han en svensk Bogart. På Expressens kulturredaktion matchades Ehnmarks stilistik à la Malevitch av framlidne Björn Nilsson som skrev frodigt som Rubens. Ingenting under 8000 tecken, eller 8 lappar på den tiden, medan Ehnmark kunde pressa ihop skörden från 4 svartvinbärsbuskar till två burkar gelé. Ehnmarks stil hade påverkat minst två generationer journalister – det fanns stor risk för epigoneri – också eftersom han skrivit i över femtio år; han anställdes på Expressen 1955 och det är 56 år sedan han skrev sin första artikel, ”Europas förenade elfenbenstorn”, lika aktuell idag som då. Men själv var han, förutom av amerikansk hårdkokthet, framför allt påverkad av P G Woodehouse; stölder från denne författare kunde återfinnas i ”Chez nous” – ”han hade ett jämnt humör, han var alltid arg” - och den sortens oskuldsfulla cynism som kännetecknar kvällspressen kom därifrån. Hans ideal, i Sartres anda, var att ”namnge, visa, förändra”. Dikt och journalistik var hos honom nära förbundna – ett arv från Carl Adam Nycop, Expressens grundare. En annan inspiratör var den egnelske författaren Evelyn Waugh som skrivit tidningsromanen ”Scoop” som handlar om tidningen ”Daily Beast” och vars huvudperson är journalisten Boot, ansvarig för tidningens naturruta, som plötsligt, pga ett missförstånd, blir krigskorrespondent.

Frågan som ställdes i slutet av Svenssons anförande var om den press, som vi känner, kommer att överleva så värst mycket länge till, varpå Svensson svarade att kanske kunde man tänka sig en renässans för den 1700-talspress som spreds inom vissa kretsar, varpå Carl Tham genmålde att dessa brevskrivande kottierier skiljde sig från allmänna offentlighet som var en del av den moderna demokratin.

Slutordet gick till Anders Ehnmark som återkallade stämningarna från det gamla Klara – inte allt-

för långt från ABF-huset på Sveavägen – där han börjat sin bana 1953. ”Bo (Strömstedt) – som satt i publiken denna dag - var ett år före mig.” Det var Stockholms quartier latin med W6 som stamlokal, det var där Thorsten Johnson, Stig Dagerman och alla de andra gjorde den litterära upptäckten av sin samtid – Europa och Sverige efter kriget. Och det var där som den ”förståelsegörande sensationismen” – för sensationism är ju kvällspressens väsen – föddes, sade Ehnmark. Enbart sensationism gav han dock inte mycket för. Apropå Italtiden ville han också påminna om att hans bevakningsområde faktiskt innefattade både Asien, Afrika och Östeuropa: ”Det sammanföll med Alexander den stores rike”. Därför kunde han inte vara på plats varje stund.

Det kommer alltid att finnas ett behov av och människor som vill undersöka och berätta vad som sker i deras samtid, låt oss skipa skitpratet och låta gamla Klara återuppstå! Låt oss göra det en gång till, avslutade Anders Ehnmark.

Kerstin Vinterhed